

El parlar de Vistabella del Maestrat: el valencià del vessant nord de Penyagolosa

Vicent Beltran Calvo
Universitat d'Alacant

Resum

Vistabella presenta un valencià fronterer, de caràcter lateral, farcit d'arcaïsmes, aragonesismes i localismes, amb un augment significatiu de castellanismes respecte als pobles veïns. L'objectiu d'aquest estudi és oferir al lector un material inèdit, a mode de monografia dialectal, que descriga la varietat geolingüística dels voltants de Penyagolosa.

Mots clau: dialectologia, lingüística, Vistabella del Maestrat, Xodos, Benafigos, Atzeneta del Maestrat, Vilafranca, l'Alcora, Alt Maestrat, l'Alcalatén, tortosí, valencià, català, fonètica, morfologia, lèxic

The speech of Vistabella del Maestrat: the Valencian of the northern slope of Penyagolosa

Abstract

Vistabella can be defined as a border Valencian dialect, filled with archaisms, Aragonese terms and localisms, with a significant increase in Spanish words as compared to neighboring villages. The aim of this paper is to provide unpublished material as a monograph on dialectology that describes the geolinguistic variety of the Valencian northern area of Penyagolosa.

Keywords: Dialectology, Linguistics, Vistabella del Maestrat, Xodos, Benafigos, Atzeneta del Maestrat, Vilafranca, l'Alcora, Alt Maestrat, l'Alcalatén, Tortosa subdialect, Valencian, Catalan, Phonetics, Morphology, Lexicon

1. Introducció

Fa gairebé trenta anys, Antoni Ferrando i Alfons Guirau recorrien la comarca dels Ports i Vilafranca per copsar l'anivellament dialectal que afectava diversos fenòmens fonètics en el parlar comarcal, com ara la diftongació de la /ε/ del català occidental en [ja], el canvi del diftong /ɔw/ a [aw] i el manteniment o la pèrdua de la /d/ intervocàlica del sufix *-ada* i *-ador*. Aquests lingüistes eren ben conscients de l'interés que presentaven els parlars de frontera.

La frontera, límit o línia imaginària que separa dos territoris, esdevé ben sovint un espai geogràfic de pas, una terra fascinant en la mesura que comparteix elements lingüísticoculturals, històrics i de caire econòmic d'una banda i de l'altra de la ratlla. Per aquest motiu, els parlars propis de les zones marginals d'una llengua han suscitat des de sempre la curiositat i l'interés dels filòlegs. Les àrees laterals mantenen millor que enlloc diversos trets genuïns arraconats en altres dialectes més innovadors i alhora presenten solucions que tenen continuïtat amb els pobles veïns que pertanyen a un altre domini lingüístic. En definitiva, hi sura una sensació de continuïtat o graduabilitat que possibilita que els parlants d'ambdues bandes es puguin identificar fins a cert punt com a membres a la mateixa subcomunitat de parla, malgrat que facen servir llengües diverses.

És ben sabut que l'aragonés s'estengué en l'edat mitjana no només a tot l'Aragó sinó que arribà molt més al sud, sobretot a les comarques interiors de la zona valenciana central, però també, encara que en menor proporció, a la resta del país i a alguns punts de Múrcia. Tot i que aquestes poblacions aragonesoparlants abandonaren la llengua a favor del castellà, hi deixaren recialles rellevants que també es convertiren en adstrat per al valencià fronterer.

En aquest article, seguint les passes del mestre Ferrando, em centraré en la llengua de Vistabella del Maestrat, i de retruc en la de Xodos, Benafigos i Atzeneta del Maestrat, que formen part de l'anomenada mancomunitat de Penyagolosa-Pobles del Nord, una

corporació o entitat legalment constituïda per l'agrupació de municipis per a gestionar serveis comuns. Es tracta d'una tasca que fa quatre anys, juntament amb Carles Segura-Llopes, es va desenvolupar àmpliament i es va publicar, encara que molt parcialment, com una part destacable d'*Els parlars valencians*, editat per la Universitat de València. D'aquesta manera, tenint en compte les dades dialectals arreplegades per ambdós autors, s'intentarà ampliar la informació i focalitzar en els trets locals. Així doncs, s'hi han aprofitat les entrevistes, ampliades recentment, que vam fer a una bona mostra representativa de parlants locals d'ambdós sexes, nascuts i criats al poble i amb pares i avis també autòctons. La gran quantitat d'informació dialectal proporcionada ja està transcrita i en aquell moment es va enregistrar en àudio i vídeo.

Fotografia 1. Imatge panoràmica de Vistabella del Maestrat, cedida per Elvira Safont

Fotografia 2. Imatge de l'església de Vistabella del Maestrat, cedida per Elvira Safont

2. Caracterització del parlar de Vistabella del Maestrat

Vistabella del Maestrat presenta un parlar extrem, de caràcter lateral, farcit d'arcaïsmes, aragonesismes i localismes, amb un augment significatiu de castellanismes respecte als pobles veïns. Vistabella fita per l'interior amb *el Puerto* (Puertomingalvo) i *Mosquerola* (Mosqueruela), dins la província de Terol, i pel sud amb Villahermosa, a l'Alt Millars. Així doncs, aquest condicionament geogràfic ha afavorit un parlar sensiblement diferencial. No obstant això, la major part del lèxic o de solucions fonètiques i morfosintàctiques són compartides amb la resta de parlars septentrionals de l'interior, però alhora hi proliferen els mots de caràcter fronterer que sovint reapareixen en àrees ponentines del valencià central o, fins i tot, a les comarques meridionals del Vinalopó.

Entenem que el valencià septentrional correspon estrictament al parlar de la Plana Baixa —excloent-ne Almenara i la Llosa, que s'ajusten de ple al valencià central—, però també abraça la ciutat de Castelló,

Almassora, Benicàssim, Orpesa i Borriol, és a dir, l'extrem sud de la Plana Alta; al nord d'aquests pobles, de mica en mica, apareixen els primers trets tortosins (pèrdua de /r/ final, s'hi manté la /d/ en el mot *abadejo*, se senten les solucions morfològiques *hai parlat*, *natros* i *vatros*, (a)vui o *ahui* en compte de *ha parlat*, *mosatros* i *vosatros* i *hui*; escolto i *parlo* a partir de Xodos, Vilanova d'Alcolea i la Serra d'en Galceran; lèxic propi — *cossinogues* 'cosquerelles', *pesteta* 'vitet coent', *préssec*, *detràs*—) i això ens inclina a pensar que el Pla de Cabanes, juntament amb els pobles de l'Alcalatén, són ja uns parlars de transició cap al tortosí meridional, que es manifesta inqüestionable a les comarques de l'Alt Maestrat, els Ports i, sobretot, el Baix Maestrat. Ara bé, hi ha alguns mots que del tortosí arriben pràcticament fins al riu Millars com ara *marraixa* o *marraixó*, *temor*, *detràs* o *pataca* que equivalen al valencià general *botija*, *por*, *darrere* i *creïlla*.

Vistabella del Maestrat, Xodos i Benafigs ja podrien considerar-se part del tortosí meridional, d'acord amb els resultats dialectals que tot seguit s'hi exposaran. A banda, aquests tres pobles comparteixen mots exclusius com ara *voligana* 'paloma, papallona' i l'aragonesisme *teixugo* 'teixó'; mentre que *fiero* 'lleig' és només a Xodos i Vistabella.

Són trets específics o quasi locals de Xodos (*Xous* en la pronúncia local): *bonir* 'renyar, bonegar', *escupió* 'centpeus', *flaret* 'rosa de panís que no esclata', *guait* 'pinsà', *Fringilla coelebs*, *mica* 'confitura', *a quincoix* 'a coix-coix', *al quiquiriquic* 'al muscle', *regallina* 'regall', *tabardo* 'libèl·lula, espiadimonis'; i a banda, les pronúncies *vritat* i *vremar*, que s'oposen a *vertat* i *vermar* de Vistabella. A més a més, s'hi conserva bastant viva la conjugació de l'imperfet d'indicatiu del verb *dir* amb l'accent desplaçat: *ell dee*, *natros déem*. A Benafigs destaquem *capat* 'rosa de panís que no esclata', *ganovella* 'canell', *garcia* 'milpeus', *Ommatoiulus rutilans*, *guait* 'pinsà', *Fringilla coelebs*, *polsera* 'serrell', *a sapos* 'a gatameu', *víbia* 'vibra, escurçó', *xarrar* 'renyar, bonegar'. Atzeneta ja avança moltes solucions castellonenques, pròpies del valencià septentrional, com ara *jo parle* o *espentege* (amb la desinència -e de 1a persona) o *pixaví* a la libèl·lula; coneix, com a Xodos, el verb *bunir* 'renyar, bonegar' (*bunc*, *buns*, *bun*,...)

i el mot *mica* ‘confitura’, mentre que la ‘cueta’ i les ‘cosquerelles’ hi són anomenades *pastoreta* i *cosquinyoles* respectivament, en compte de *enganyapastors* i *cusquelles* dels tres pobles veïns.

La taula següent pretén contextualitzar i mostrar la gradació lingüística present entre el parlar de Vistabella i el dels pobles veïns, no només de la mancomunitat de Penyagolosa, sinó també, per contrastar, el de Vilafranca i l'Alcora. S'hi pot observar la singularitat de la llengua de Vistabella del Maestrat, sobretot els localismes, com ara *ampolla*, *filamonyos* o *llavaculs* i *prisco*.

Taula 1. Taula comparativa del parlar de Vistabella del Maestrat amb el d'altres localitats

Vistabella	Xodos	Benafigos	Atzeneta	Vilafranca	l'Alcora
jo parlo	jo parlo	jo parlo	jo parle	jo parlo	jo parla
mô n'anem	se n'anem	mô n'anem	mô n'anem	mô n'anem	se n'anem
se n'aneu	se n'aneu	se n'aneu	se n'aneu	vo n'aneu	se n'aneu
palaura	palaura	palaura	palaura	palaura	paraula
roses (de panís)	roses	roses	roses	flors petadores	bufes
prisco	préssec	préssec	préssec melocotó	melocotó préssec	bresquilla
pebrera	pebrera	pebrera	pebrera	primentó	pebrera
pesteta	pebrera coenta	pebrera coenta	pebrera coenta	pesteta	pebrera coenta
forroll	forroll	forrollat	forrellat	forroll	forellat
maceta manal	maceta (manal)	manal	maça	maneta	maceta
ampolla	marraixa	marraixa	marraixa	petxerull	vaso
fumeral	fumeral	fumeral	fumeral	txumenera	fumeral
teulat	teulat	teulat	teulat	teulat	taulà

ferrà	tina	tina	tina	tina	tina
cusquelles	cusquelles	cusquelles	cosquinyoles	cosquilles	cosquinyogues
gomanella govanella	gomanella	ganovella	gomanella	govanella	monyeca (gomanella)
esquitxar	escarritar esquitxar	escarritxar	esquitxar	esquitxar	esquitar
nus ¹	nus	nus	nus	nugo	nus
filamonyos llavaculs	tabardo		pixaví	pixaví	pixaví
fardatxo	sarvatxo	sarvatxo	sarvatxo	fardatxo	sarvatxo
enganyapastors	enganyapastors	enganyapastors	pastoreta	enganyapastors	enganyapastors

A banda d'aquestes característiques, en destaquem unes altres, que acaben de definir o perfilar el parlar de Vistabella del Maestrat, tot i que la majoria no són privatives d'aquest poble.

2.1. Fonètica

1. Pronúncies del tipus *buít*, *cuína* i *cuít* (accentuats damunt la *i*: com si fora *bwít*, *qüit* i *qüina*) per *búit*, *cúina*, *cúit*.

2. [e]scola, [e]ntendre, [e]ixugar mantenen la primera vocal intacta com a tota la Plana Alta, l'Alcalatén, l'Alt Maestrat i a la major part dels Ports (més al sud també a les Valls del Vinalopó i al Baix Vinalopó), a diferència de la resta del valencià que fa [a]scola i [a]ntendre. Per extensió, se sent fins i tot [e]ixà(da) al costat d'[a]ixà(da).

3. A Vistabella i a la mateixa zona descrita adés la vocal /ɔ/ de *dijous*, *nou*, *ou* i *plou* és sempre tancada, com també ho és en l'adverbi *c[ó]m*, predominant en valencià, i excepcionalment el mot *n[ó]m*.

1 Veg. mapa de l'annex 1.

Contràriament, com fa la major part del valencià septentrional i un sector del tortosí, s'hi pronuncia *pr*[ó]mpte, *enfr*[ó]n(t), *estis*[ó]ra o *estir*[ó]ra, *m*[ó]ra 'fruit comestible de l'esbarzer' i *x*[ó]p. El pas de /a/ > [ɛ] també és possible, com ara en *ll*[é]rg o *p*[é]rxis 'parxis'. La mateixa vocal resultant també pot procedir de l'obertura de la /e/ d'algun castellanisme: *carn de c*[é]rdo o *qü*[é]rno.

4. Són característiques les pronúncies *b*[i]llota, *d*[i]spués, *g*[i]noll, *i*]xe (encara que també s'hi sent [e]ixe), *de m*[i]mòria ('de sobines'), *d*[i]xo, *i*]xir, *m*[i]njo, *r*[i]nyó i *s*[i]nyor; *B*[a]rtomeu, *rata p*[a]nà, *t*[a]ranyana, *t*[a]rró (< terró 'torró') al costat de *t*[e]ronja i *f*[e]ré o *f*[e]riem, creats per la pressió de la vocal de l'infinitiu *fer*; el pas de /o/ àtona a [u] es localitza, encara que no sempre de manera sistemàtica, en *ll*[u]mello i *t*[u]rcàs.

5. *quallada* i *quaranta* monoftonguen en *c*[o]llà i *c*[o]ranta. Contràriament 'olorar' passa a [aw]lorar, tot i que es manté sense diftongar [o]vella, [o]liva, [o]rella, [o]brir i [o]bert (en la generació dels majors també [ew]bert).

6. Destaquen les síncopes següents: *brenar*, *carbassat*, *carga*, *escarbat*, *vermar*, *vertat*. La metàtesi *auia* se sent esporàdicament, tot i que hi predomina *aigua*.

7. Exemples de pròtesi vocàlica n'hi ha també uns quants: *aconvidar*, *és aparegut* / *escomençar*, *aladrillo*, *asserp* (també *ladrillo* i *serp*).

8. Els derivats dels mots acabats en [w], com ara *ou*, *Andreu* o *pou* es transformen en *o*[β]et, *o*[β]ater, *Andre*[β]et i *po*[β]et.

9. Es perd sistemàticament la /t/ final en paraules com ara *pont* i *molt*, pronunciades, per tant, *pon* i *mol*.

10. En fonosintaxi se sonoritza la -c final seguida de vocal, però no la -t, com a Castelló i una part del valencià septentrional de transició cap al tortosí: *se*[t] i *vuit*, *cin*[g] o *sis*.

11. La -d- intervocàlica es manté en el sufix -ador (*paredador, parlador*) i en el mot *abadejo*, però es perd en el sufix -ada i -adet(a): *acabà, rosà, foràet*.

12. Tots els finals en -ts es palatalitzen: *pobre*[tʃ], *dima*[tʃ].

13. *Baixa, peix, cuixa* i *patixes* sonen majoritàriament, però no sempre, *baissa, peïs, cuissa* i *patisses*. Excepcionalment se sent *u*[ʃ]ar (*mosques*) sempre palatalitzat i sense l'element vocàlic.

14. A diferència de gran part del valencià, l'antiga africada palatal sonora s'ha fricativitzat: *ar*[ʒ]ilaga, *ell pu*[ʒ]e, *ro*[ʒ]a.

15. Es perd sistemàticament la -r final en consonància amb els parlars tortosins: *parlà, cordé, carré, favó, coneixe* i també en *mirà-te* o *refredà-se*. Es manté, però, en *du*[r], *madu*[r] i *ahi*[r] (veg. mapa de l'annex 2). Hi ha r repercutiva en *enredrar*.

16. Les metàtesis amb les consonants líquides són freqüents: *palaura, quirdar* (al costat de *cridar*), *a rade(r)s de jun* 'a darreries de juny'; com també determinades dissimilacions, com ara *abre, guentilla* 'l'lentilla', *nenya* 'l'lenya' o *perde* 'perdre'.

17. Quant a l'accentuació, el tret més cridaner del parlar de Vistabella és possiblement la tendència, ara en regressió, a convertir els mots esdrúixols en plans, per influència de l'aragonés: *aguila, carbo* (< *cárabo* 'caro, gamarús'), *girgola, llemenà, manega, marfega, obila* (en menor mesura, i sempre entre gent gran, *alfabega, llastima* i *platano*).

2.2. Morfologia

1. L'article masculí predominant és *el(s)*, però se sent esporàdicament *lo(s)*: *me fa mal lo cap, en tot lo terme, tots los dies* (també se sent pronominalitzat: *los agrae*). L'article femení és sempre *la/les*.

2. Els diminutius de 'llum' i 'plat' són *llumeneta* i *platet* respectivament, mentre que els de 'cap', 'foc' i 'lloc' són *cabet*, *foguet* i *lloquet* (també *lloquet*).

3. Es coneix el diminutiu *-inyo*, *-ino* i *-ico* amb caràcter expressiu, al costat de *-et*: *miquinya*, *miqueta*, *xicotinyo*, *trossinyo*, *xicotico*, *xiquitina*.

4. El sufix *-esa* apareix en *pobresa*, *vellesa* i *malesa* 'maldat, destrossa' (però *malea* 'sotabosc espés').

5. L'adjectiu *diferent* en femení adopta el morfema *-a*: *de diferenta manera*, són *diferentes palaures*.

6. La flexió verbal presenta les singularitats següents:

- a) la 1a persona del present d'indicatiu i de subjuntiu dels verbs de la 1a conjugació pren la desinència *-o*: *parlo*, *escolto*, *espentejo* / *dixa-me que jo parlo* (/ *que ell parle* / *que ells parlen*) (veg. mapa de l'annex 3); en indicatiu els de la 2a, generalment una *-c*, i els de la 3a, la mateixa velar, tot i que majoritàriament tendeixen a fer-se incoatius: *jo perc*, *vesc* 'veig' (en subj. *ve*[ʒɣ]a); excepcionalment *corro*; *morc*, però *bollisc*, *cosisc*, *dormisc*, *fregisc*, *obrisc*, *omplisc*, *sentisc* (en alguns casos no es desconeix la forma original *cusc* o *bullc*);
- b) la 3a persona del present d'indicatiu de la 1a conjugació, la dels presents de subjuntiu, la dels imperfets i la del condicional en general pren la desinència *-e*: *ella puge*, *que sàbie*, *plovie*, *que dormisque*, *com si fore*, *si ell estare*, *que n'hi hague*, *que s'escorreguere*, *que ploque*, *pa què no se florisque*, *pa què se fere*;
- c) en present de subjuntiu les formes de plural de la 2a i 3a conjugació prenen les desinències *-em* i *-eu*: *feu lo que vullgueu*, *quantinguem diners*;
- d) els imperfets d'indicatiu de la 1a conjugació perden generalment la *-v-*, llevat de la 1a persona: *jo mata*[β]a, (ell,-a) *treballae*, *limpiae*, *estae*; *mos costae dos hores*, *tu topetaes*, *la pinta esplugae*;

- e) la forma de 1a persona de l'auxiliar *haver* en els temps compostos és *hai*: *n'hai sembrat, li hai dit, m'hai tacat, hai crescut, hai esvarat, m'hai enrist la gana*;
- f) són habituals els imperfets *vea, vees, vee...*; *dia, dies, die...*; *traïa, traïes, traïe...*; *caïa, caïes, caïe...*;
- g) destaquen els imperatius: *mone!* o *ané-mo-ne!*, *està-te!*, *digues!*, però *di-m'heu* i *toma!* o *tomeu!* en compte de 'pren(eu)!';
- h) i l'infinitiu *nyave(r)* 'haver' (*poden nyaver*), que arrossega les formes *ne nya* (però no és inusual *n'hi ha prou*), *nya hi havut*, *nyavie...*

7. En morfologia pronominal cal assenyalar:

- a) la pronúncia *j[ɔ]* del pronom *jo*; l'alternança de *nosatros* i *vosatros* amb *natros* i *vatros*;
- b) els pronoms febles prenen generalment la forma plena, tot i que ben sovint s'adapten al context vocàlic: *se fa, se quedeu* 'vos quedeu', *que es morgue, no es coneixie, que es va morir, mira-me/mira'm, fi[x]a-te, escolta-mos, se fique abono, que se premsare, explica-te, se omplís, te limpiae, lo canviaven, ne fan pa les bodes, se va posar mala*; però sempre *escolta'ls, traure'ls, vore'ls*. Les combinacions més destacables són: *me se veu, se li done, mos se minge, vos se fa, mingeu-se-hu, dona-li-hu, compra-li-la, els hu venc, los hu diré* (a ells: puntualment *lo hu*), *li les hai donaes* (amb el participi femení plural concordat). Es diu *mô n'anem* i *se n'aneu*, com a Benafigs i Atzeneta, mentre que a molts pobles veïns és *se n'anem* i *se n'aneu* (Xodos, l'Alcora) o *mô n'anem* i *vô n'aneu* (Vilafranca).

8. Destaquen els numerals *s[é]ro, u* (*li'n va ixir un*), *vuit* ['bwit], *dotze, tretze, setze, divuit, dè nau, coranta i sixanta* [si'santa];

9. Amb valor negatiu són habituals les formes *no mai* i *no gens* (també se sent *casi no ningú*).

10. Destaquem els adverbis *ací*, *ahí*, *davant* i *darrere* (encara que també *detràs*: *les mans a detràs*), *tamé*; *la gana* o *a muntó* equival a 'molt': *nyavie la gana de timó*, *xalar és divertir-se la gana*, *a muntó jove*; *hui* o *vui* ('avui'), *después-demà*, *después-ahir*, *en sendemà*, *antes* i *adés*, *d'hivern*, *d'estiu*; *de matí-manyana* equival a 'de bon matí, enjorn'.

11. S'hi manté viva la preposició *a* davant d'un locatiu: *Viu a Vistabella*; precedint un pronom adopta la variant *ad* (*adell*); la direcció aproximada s'expressa amb la preposició *cap a* (pronunciat *cab a*): *cab al poble*, *cab ací*, però *p'amunt* i *p'avall* (*som de p'ahí* (*e*)*n amunt*). La preposició *hasta* apareix al costat de *dasta*. *A mitat carrer*, *està baix terra*, *propet i llun*, *damunt*, *segons*, *sense*; *a esplaiet* 'a espai'.

12. Amb una funció fàtica i exhortativa, com a interpel·lació del receptor, es fa servir la fórmula final interrogativa *tat?*, reducció de 'ver(i)tat'.

2.3. Lèxic

Pel que fa al lèxic, s'ha classificat en camps semàntics per tal que siga més accessible.

1. Quant al vocabulari vinculat a l'ésser humà i a les accions relacionades, destaquem, sense voluntat de ser exhaustius, els mots següents: *ajopir-se* ('posar-se a la gatzoneta, acatxar-se'), *aplegar*, *aulorar* ('olorar, oldre'), *bes*, *beure al gallet* o *a morro*, *botillós* o *tartamut*, *botonar-se* (i *desbotonar-se*) ('passar-se i despassar-se'), *catxo* ('acatxat, inclinat cap avall'), *ciego*, *crebalòs* ('sense aptituds'), *crossa* (modernament *muleta*), *culibela* ('volantí, tombarella'), *cusquelles* ('cosquerelles, pessigolles'), *del bracet* ('del bracet'), *de mimòria* ('gitat cap per amunt'), *dependre* ('aprendre, avar-se'), *dir coses* ('renyar, bonegar'), *dir la veritat* ('la veritat'), *dít menut* (però també *corrunyo* o *gorrinxín*), *enredrar* ('embolicar'), *enriure's* ("m'hai enrist"), *escomençar*, *espentejar* o *pegar una espenta* ('espentar, empényer'), *espinilla*, *esquitxar*, *estabviar*, *estar mal* o *mala*, però un hospital està ple de *malalts*, *esvarar* (*hai*

esvarat; una *esvarà* o un *esvaró*), *farfallós*, *fer conlloga* ('ajudar-se'), *ficar* sovint substitueix *posar* ("*ham ficat joliver*", "*se fique abono*"), *fiero* (i modernament *feo*: segons alguns informants "*fiero és una palaura molt fea*") ('lleig'), *flequillo* ('serrell'), *gaiato*, *gargàs* ('gargall'), *garró* (també *turmell*), *ginoll*, *gomanella* o *govanella* ('canell'), *guilopo* ('hàbil, astut'), *judio* 'habitant de Vistabella', *limpiar* ('netejar'), *llavar* és diferent de *rentar* ('esbandir, repassar'), *majo*, *manega* (i cada volta més *mànega*), *mussol*, *paperotes* ('galteres'), *peca* ('piga'), *peturro* ('petit'; també *xicotet*, *menut* i *petufo*: "*esta peça és peturra; un gos peturro; vas a l'escola dels peturros?*"), *pigota*, *pito* ('templat, eixerit'), *pujar*, *queto* (*està-te queto!*), *quirdar* (també *cridar*), *quixal* de l'enteniment o del coneixement, *rabaeta* o *rabet* ('copró'), *refredar-se* (també *co(n)stipar-se*), *rinyó*, *rosa* ('pallola, xarampió'), *salsejar* ('xafardejar'), *soriejar* (i *soriero*) ('escampar notícies'), *sorollar-se* o *pegar un sorolló* ('mourer's, menejar-se'), *surra* ('batecul'), *tacar-se* (*taca* o *llanterna*), *temoruc* / *temoruca* (*tindre temor*) ('porigós, tindre por'; la *temor* és de gènere femení), *tindre poc senderi* o *su(b)stància* (però també "*no va a trillat de res*"), *tocar per telèfono*, *unflar* ('inflar'), *xalar* ('passar-ho bé'), *xular* ('xiular'). Els xics s'anomenen *sagals* o *xiquèlos*.

2. En el llenguatge relacionat amb el món infantil, els jocs i les festes tenim *jugar a acaçar-se*, *a amagar-se*, *a capitolet* (també *a potet*) ("*tiraen un potet carrer avall i el que pagae, anae pel potet*"), *a la cluca* ('a conillets a amagar, a l'acuit'), *a la telleta* ('sambori, xarranca'; als anys seixantes *a celico ico*), *al guinyot*, *al perxis* ('al parxís'); *a la colinxina* ('als muscles, al be'), *al coix* o *a coixín-coixan* ('a coix-coix'), *a quatre sarpes* ('a gatameu'), *benar la corda* ('menar'), *gronsar* ('engrunsar'), *juguet*, *rodar* o *ballar la trompa* o *sarrompa* ('baldufa'), *vedriola* (darrerament *hutxa*), *xupó* 'pipeta, xupló'. La sota d'oros és la *peregilda*. *Pis-pissi-ganya*, / *mata l'aranya*, / *pell de cabreta*, / *estira la orelleta* (tot pessigant les mans).

Per a fer por als xiquets els amenacen que vindrà *la Samarra* o *la Rabosa*. El *cotero* és el xiquet que ajuda el *retor* i l'*escolà* toca les campanes. *Pro vessó*. La *rosca de Pasqua* és la 'mona'. Els *Reixos*.

3. En el camp de l'alimentació destaquem els mots *abargina* (“no es coneixie”), *bajoca* (‘bajoca, mongeta’), *bajocó* (‘garrofó, fesol de la peladilla’), *botifarra*, *cabeça d'all* (*dent d'all*; *rastre* o *trena de cabeces d'all*), *cacaus*, *carbassa* (“la carbassa baconera p’a fer pastissos”), *carbassí*, *cardet*, *carlota*, *carxofa*, *clafoll de ceba*, *codonyat*, *colflor*, *cuixa i recuixa* o *entrecuixa*, *desbragar-se* (un líquid), *encisam* (*lletuga d’encisam* a la peça), *fesol*, *gras* (‘sagí’), *guentilla* o *guintilla* (alguns *gentilla* ‘lletilla’), *jolivert*, *lleit* (‘llet’), *llenguanissa* (o *llengonissa*), *llesca de pa*, *llevat* o *pastilla* (‘rent’), *melcotxa* (‘arrop i talladetes’), *mescla* (‘companatge; allò que acompanya el pa’), *pa moll* o *pa blan*, *papes*, *pataca* (‘creïlla, patata’; n’hi ha de *blanquetes*, més modernes, *baraques*, *del bufet*, que són antigues, *belenyas* i *desiré*, vingudes de fora), *pebrera* (*primentó* al mas de Capote, al Boi) (‘pimentó, pebrot’), *pepino* (‘cogombre’), *pernil* (però *jamon york*), *pésol* (al Boi *guixó*, com a Xodos), *pesteta* (‘vitet, bitxo’), *rovelló*, *ruga* o *bocadillo*, *safanòria*, *tarró* (*blan* o *dur*) (‘torró’), *tomata*, *torrat* (molts també *escalivà*), *tramús*, *trufes* o *trumfes* (*trufero* o *cremat* és el rodat de la carrasca on ixen les trufes; les *espores* de trufa són les *llaors*, la trufa molta), *truita*, *xoriç*. *Almorzar* (*jo alm[ó]rzo*) i *brenar*. *Potet d’atun*. *Barato*.

El bolet “*se crie per tot*”, mentre que el *rovelló* és el bolet comestible per excel·lència. *Anar a buscar rovellons* (n’hi ha *d’espígol* i *de borguillo*, entre d’altres); *fongo* és el xampinyó i la *girgola* el bolet de card. La *clasca* de l’[ó]u. *Rovell* i *clara*. *Ou crugo* (diminutiu *ovet*). *Ou estrellat*.

4. També anotem els menjars següents, com ara el *coc en oli*, que és llis, la *collà* (‘quallada’), la *paella*, generalment amb “*conill*, *costella*, *pollastre*, *carxofa*, *bajocó* i *pésols*”, la pasta de *cascaranya* (“*se fique dos parts d’aigua i una de oli*, *farina*, *pastilla*, *sal* i *llaoretas* ‘anissats’, *s’aplane* i *quede* com un *coc redó* i *pla* i en unes *pinces* se *pessigue* i se *dibuixen* com uns *puntets*”), el *perol* (“*costella*, *ll[u]mello*, *llenguanissa*; se *fregís* i se *omplís* de c[é]rdo. El *perol* ere *fregir costella* i *ll[u]mello*; és el *frito*”); el *principi* és més espès que la *cascaranya* (“*ne fan p’a les bodes*; se *fique* sang, de lleu, de totes les *menúncies d’ovella*; tot *troussejat*”). Per a fer les *gatxes* “*portaen al molí a moldre diferents tipos de cereals*, les *guixes fines*,

les quentilles, els cigrons, el panís i el blat". El tombet "és un plat guisat de corder o d'ovella; se talle a trossets tot el corder i se sofregís en tomata, ceba i cabeces d'all's sanceres. La tomata i la ceba a quatre trossos. Després que està sofregit se li pose all, aigua i fulles de llorer i bollís moltíssim, mentre se va tombant a colpets, i bollís moltíssim p'a fer tendra l'ovella vella o el corder i se li afegís unes pataquetes p'a què tingue més consistència. La gent a totes les festes o celebracions, com nyavien antes tantes raberes, que sempre nya hi havut allà moltes, nyavie sempre corder o nyavie ovella vella i com la carn ja no ere molt tendra, feen este guisat". El caldo se regire ('es remena o meneja'). Eixombrar les botifarres i les llenguanisses és posar-les a secar; estan eixombraes quan no estan tendres de tot, però tampoc eixutes. La tàrmena és una mena de sobrassada amb "cansalà, pebre-roig i sal". Pastissos de carbassa, de moniato o de tomata. Minjar. L'almorzar, el dinar, el brenar i el sopar. La mona és el pa socarrat o pa d'aire. La coca malfeta és la coca dolça en llanda. L'olla ('olla de carn') i les pilotes. Mondonguilla de carn o d'abadejo 'croqueta'. Una alifara és una festa on es menja.

5. *Anar al Pla* és sinònim d'anar a fer les tasques agrícoles. Es pot especificar: "Ham anat a la sort del Pla Amunt; Vaig als barranquets Serrans; Vinc del Fontanal". Hi ha molts tipus de propietat: *artiga, hort, freginal, heredit, tancat, quadró, sort, bancal, benifet* (Safont i Olaria, 2021). Els bancals estan separats sovint per unes *parets*, per poder salvar el desnivell; el *paredador* és qui les fa. Quan plou fort, hi fa *solsides* (de pedra); una *esmonyida* és quan és de terra. Quan plou o es rega un bancal, es diu que el terreny està *tou*. *Solano i ambria* (*De matí, si cante l'ambria, bon dia*).

Llaurador. Llaurar. Solc. Cavalló. Un feix de nenyà. La tauladora ('tragella') és una taula plana amb claus que aprofita per a anivellar les desigualtats del terreny. Amb un matxo se *llaure a forcat* i amb dos a *parell*, amb l'ajut de l'aladre, un *camatimó* i un *jou*. L'aladre conté una peça de fusta coneguda com a *esteva* i a l'altra banda es pot afegit una *rellla* o una *pala*, segons les necessitats. *Eixinguer. Junyir. Escardar* és arrancar les herbes amb una *aixadella* cavant superficialment. *Aixadar*

és fer un solc a mà dins d'un hort o un fontanal amb l'aixadella grossa. *Ribassar* o *arribassar* “és fer bon tall a la terra a mà per a sostovar-la prou”. *Mà nec de l'aixà*. *Astral*. Entre les altres *ferramentes* destaquem la *llaona* i la *corbella*, generalment per al blat, mentre que el *corbellot* es fa servir per a l'alfals. *Escarpell*. *Forca*. Cabassos n'hi ha de diverses classes i de diversos materials: el més comú és el *cabàs d'espart*. Els *abres* tenen *rails*. *Empeltar*. *Primerenc*, *tardà*, *madur*. Els noms dels arbres solen ser majoritàriament masculins (*anoguer*, *armeler*, *mangraner*, *nyespler*, *prisquero*, *cirer*, *garrofer*), però n'hi ha de femenins (*olivera*, *perera*, *pomera*, *prunera*). El *reboill* és el roure i fa *macarulles*. Un *bagot de raïm* és una porció d'uns quants grans de raïm i les *pampes* són els pàmpols. Els *sarments*. 'Veremar' pren la variant *vermar*. De les fruites destaquem el *meló blanc* ‘meló de tot l'any’ i el *meló roig* o *sandia* 'd'Alger'; els *albercocs* (*abrecocs* al Boi); els *priscos* (al Boi *préssecs*) i n'hi ha de *la molla roja* i de *la molla groga*; *anous*, *cireres*, *limes*, *teronges*, *figues flors*, *mangranes*, *nyesplos*, *peres*, *pomes*, *prunes* (diferents dels *prunyons*, més redons i verds), *figues paleres* (al Boi *figues xumbes*); les *armeles* tenen *crosta* ‘pell’ i *clasca* ‘corfa’. Els cítrics tenen *gallos* o *gallets*.

L'*herba* és la que creix al bancal i no aprofita. Entre el vocabulari fitonímic, on s'inclouen també les plantes en general, destaquem: *alfàbega*, *alfals* (el *perigallo* era una mena d'alfals), *aranyoner*, *argilaga* (*negra* i *roja*), *boga* (*cadires de boga*), *boix*, *boja* ‘camamil·la borda’, *camiroja*, *carrasca*, *servera*, *citró*, *conillets*, *correjola*, *doradilla*, *eriç*, *espetec* (“*pete al foc*”; *bruc*, *Erica multiflora*), *espígol*, *espinal*, *falaguera* (“*se crie als pins*”), *galluvera*, *ginebre*, *hiedros*, *lletrera*, *lliscó* ‘lletsó’, *llicsó*, *morera*, *om*, *ortiga*, *pi* (*negral*, *rodesno*, *albar* i *carrasco*), *romer*, *rusguella* ‘rosella’, *saborija*, *santj[u]anera* (“*feen els canuts p'a les pipes*”; ‘*xuclamel*, *mare-selva*’), *sarsa* (la *sarsa gavarnera* fa *galluvets rojos* i és bona per a l'hèrnia), *saüquer*, *savina*, *teix*, *timó*, *xop*. Entre els cereals més comuns tenim el *blat*, l'*avena*, l'*ordi* i el *panís*. Els *guixons* “*se donaen p'als animals*”. La *parallofa* (*pallerofa* al Boi) és l'embolcall de la *panolla* de panís, que abans aprofitava per a fer *marfegues* (també, però menys, *màrfegues*), l'equivalent del *matalap* actual. *Roses* de panís.

6. El món de l'aigua, la celístia i el temps estan parcialment relacionats amb el camp i el relleu. Hi destaquen els mots següents: l'*aigualera* és la rosada, mentre que la *rosà* és el gebre. Quan plou finet, diuen que *repixe*. Si plou fort, es diu que *ha fet una arruixà*. Quan la pluja és de curta durada, acompanyada de trons, ha fet una *tronà* i pot fer *rellampecs* i caure *granís*. *Núgols*. *Torrellons*. Les *candeles* o *candeleros* de gel pengen dels balcons. *Boira* (*està boirat*). *Borles* de neu. Les *arabogues* fa referència a la pluja fina mesclada amb neu. *Fer fòllega* és obrir camí en la neu, amb els peus, la pala de mà o un tractor. El terme *clotxa* s'aplica als clots naturals que hi ha a les roques, que acumulen aigua de pluja. *Estrelles*. *Matí* i *vesprà*. Si l'aigua s'acumula al carrer hom diu *bassa* o *xarco*; *toll* s'aplica al dels rius. Els *regalls* són els solcs que forma l'aigua de pluja en un camí de terra costerut o *costera* (les *costeres* també són els carrers del poble empinats). Una *rotxa* és un terreny empinat. Quan es tracta d'un terreny penjat amb pedres, hom diu: "*Mal peany hi ha ací*".

Els vents més coneguts són la *tramontana* (N), *morisc* (S), *ponent* o *aire de dalt* (O) i *llevant* o *aire de baix* (E). *Morisco*, *no llovisco*; /-cara de bou!/ *Tu no saps que, quan Déu vol, / de tots los aires plou*.

7. També són ben suggestius els noms dels *pardals*: *bitxac* ('*Saxicola torquata*'), *brúfol* ('*Bubo bubo*'), *buitre*, *cadernera* (alguns *caguernera*; al Boi *caternera*), *capellonet* ('totestiu, mallerenga'), *capsigrall* ('capsigrany, capsot butxí'), *carbo* ('caro, gamarús'), *cogullà* o *cuvullà*, *corb*, *culroig*, *cuquello*, *enganyapastors* ('cueta, *Motacilla alba*'), *falcija* ('falcilla *Apus apus*'), *falcó*, *frit* ('pinsà'), *gafarró*, *galluveret* ('luer'), *garsa* ('*Pica pica*'), *gralla*, *guala* 'guatla', *maganyeta* ('caragolet, *Troglodites troglodites*'), *merla* (de *pico roig* i de *pico negre*), *muixeta* ("tots els falcons xicotets se coneixen com a muixetes"), *obila* ('òbila, òliba'), *oroneta*, *paixarell*, *pap-roig* ('pit-roig'), *pardal negre* ('estornell'), *pardal plovedor* ('abellerol'), *perdiu* (el mascle *perdigot* i la cria *perdigana*), *picatort*, *pigot* ("fee forats a la fusta"), *putput* o *porput* ('puput'; "cante put-put"), *saboc* ("tens la boca més gran que un saboc"), *terrerola*, *tord* (*serrano*, *castellà*), *tórtola*, *turcàs* ('tudó'), *verderol*, *vilero* o *gurió(n)* ('teuladí, pardal'), *xorlita*. El bec es diu *pico* i la cua, *rabo*. *Niu*. *Gàbia*.

8. Quant als invertebrats, tenim, entre els anèl·lids, la *furga* ('cuc de terra'); entre els mol·luscs, els *caragols*, els més coneguts la *caraguila* ('caragol avellanenc, caragolí, caragol de vinya') i el *caragol negre* (*Helix aspersa*). Pel que fa als artròpodes tenim els aràcnids (*l'aliacrà*, *aranya* [la *taranyana* és la tela de l'aranya] i *caparra*), els miriàpodes (*centpeus*); i entre els insectes: *abejorro* ('borinot'), *abella*, *aruga o oruga*, *avespa*, *cadireta* ('marieta'), *capçaneta* (*Ommatoiulus rutilans*, 'milpeus'), *corca* ('corcó, corc'), *escarbat*, *estiroreta* ('papaorelles, tisorettes'), *filamonyos* (i també *llavaculs* 'libèl·lula, espiadimonis'), *formiga*, *grill* ('llagostí, saltamartí'), *llemena o llémena*, *lluerna*, *mosca*, *mosquit*, *plegamanos* ('tocacampanes, pregadéu'), *poll*, *porcelleta* ('porquet de sant Antoni'), *puça*, *tàvec*, *voligana* ('paloma, papallona'; diferent de la *palometa*), *xitxarra o grilla* ('cigala'). El *pifló* és l'agulló que tenen alguns insectes. Els lloc resguardats on posaven els vasos 'buc, rusc' es deien *setis*. *Traquejar* era pegar colps per a canviar les abelles d'un vaso a l'altre. *Amuixonar* és "*caçar pardalets en escopeta de nit quan dormen i fee aire*".

9. Els amfibis més comuns són la *cullereta*, que és la larva de la *granota* (de vegades, *rana*), i el *sapo*. Entre els rèptils hi ha el *dragó*, el *fardatxo*, la *sargantanya* i la *serp* (que hom distingeix de l'*escurçó*).

10. De la resta del vocabulari zoonímic destaquem *bacó* i *bacona* (la cria *porcell*), *cabra* (un *ganau* o *ganao* de cabres), *conill*, *farda* ('esquirol'), *furó*, *gallina*, *gat*, *gos*, *gineta*, *jabalí* (una *crebantà de jabalins* és una escampada de porcs senglars), *llebre*, *ovella* (una *rabera* d'ovelles), *pavo* ('titot'), *pollastre*, *rabosa*, *ratapanà* ('rata penada'), *teixugo* 'teixó', *topet* ('musarany'), *vaca*. *Anar a extremer en el ganao* era eixir d'hivern. El gos *lladre*, el gat *maule*, les vaques *muquen* a les persones, l'ovella *bele*, el bou i les cabres *tossen* amb els *qüernos*. *Monyir* les vaques i les cabres. *Aventar* un gos és atiar-lo. Les cabres duen *esquella*; les vaques duen *esquellot*, i si era molt gros es deia *tumbo*. L'extremitat carnosa d'alguns animals, com ara el gos, es diu *rabo*. Del *bacó* se n'aprofiten gairebé totes les parts i se'n fan *pernils*. La *cansalà* té una part exterior dura coneguda com a *cona*. Les *xorrolites* són els llardons. Quan aparellaven els matxos

feien servir una *argolla* o *capcingle*, que era l'anella de fusta que anava a l'extrem de la cingla.

Abadejo ('bacallà'), *anxo*, *cangrejo*, *mejilló* 'clòtxina, musclo' i *polp*. Són habituals els castellanismes *plaia*, *isla* i *ola*.

11. El lèxic de la casa, la vida domèstica, el poble i els oficis és també extens: la porta es tanca amb *forroll*. El *grasó* 'escaló' d'entrada de les cases és el *brancal*. La *fatxà* és la façana, el *ràfel* és el tros de teulada que sobreix a la frontera, el *prim* és el barandat que separa una habitació de l'altra. El conjunt de bigues menys resistents es diuen *cabirons*. L'*aladrillo* és la rajola o maó; en terra tradicionalment hi havia *lloses*. L'estructura de la casa tradicional té una navada baix, on es fa la vida i on hi ha el *fumeral* ('la llar') i l'espai que es troba al davant és la *cuina*, mentre que l'estança de nova creació on es *guisava* era la *recuina*. El *pastador*. *Quarto del canterer*. Els *quartos* són també per a dormir. Dalt del corral o la quadra hi havia la *pallissa*, destinada a col·locar-hi la palla i l'herba seca per als animals. Pel *teulat* ix el *fumeral*. La *falsa* és la cambra que hi ha entre la teulada i les habitacions i que es destina a alçar estris vells. El *folli* és la sutja. Per a avivar o *aventar* el foc es fa servir el *bufador*; el ventall es diu *palmito* (al Boi *ventall*) i l'usen generalment les dones per *aventar-se*. Els *mobles* els fa el *fuster*. *Fusta*. *Serradures*. La *serrija* és la borumballa o els encenalls. *Obrer* o *paleta*. La vorera es diu *cera*.

Destaca el lèxic relacionat següent: *agulla*, *ferrà* per a posar-hi la roba, l'*ampolla* o *marraixa* és la botija o cànter amb una ansa; *cànter*, *cadira*, *casso* (*perol* al Boi, 'recipient amb mànec per a calfar la llet'), *cistella*, *cossi*, *cotó-en-pel*, *cullera*, *drap de cuina* ('torcamans, eixugamans'), per a torcar qualsevol superfície plana, *estenalles*, *estirores* o *estisores* (també *estirora*/*estisora* 'tisores'), *espart* 'fregall', *gavinyet* (modernament també *cutxillo*), *got*, *graella*, *llibrell* o *ibrell*, *morter* (la *maça* o la *manal* és la mà de morter), *navaja*, *olla* ('olla, perol'), *paello* ('recipient per a fer la paella d'arròs'), *pera* ('bombeta de la llum'), *perol de fang*, *flassà*, *c[u]bertor*, *safa*, *setrill*, *tartera* ('olla més xafada'), *taula*, *tenedor*. Els plats estan *desportellats* quan els falta una llesca. *Escudellar*. *Escurar*. *Parar* i

arrepretar o alçar (la) taula. Una *quisera* és una estructura de varetes de fusta que es penja del sostre per a *alçar* ('desar') el pa. *Fer el pisso* o *escurar el pisso en caldero* ('poal') i *motxo*. *Granera* (i la *pala* per arreplegar la brutícia). *Ajuntar la porta*. *Eixugar-se* la roba. *La camisa està húmeda* (els llençols *húmets*). *Botonar-se* i *desbotonar-se* o *passar-se* i *despassar-se* la camisa o la corretja. *Borxaca* o *bolsillo*. *Llaç* (es conserva el verb *enflocar* aplicat a l'acció d'ornamentar els balcons amb cobertors per a una festa, per exemple; o també *s'enfloquen* els matxos per Sant Antoni). *Madeixa de llana*. *L'aixauar* és el dot. La *bassura* (modernament *la resta*) és la brutícia o les restes que s'agranen o s'arrepleguen. *L'eixugamans* o *tovalla* és la tovallola.

3. A tall de conclusió

L'anàlisi i interpretació del material arreplegat a les enquestes realitzades a Vistabella del Maestrat sobretot, però també als pobles veïns, a banda del buidament de la bibliografia existent, ens ha permès aproximar-nos en aquest article a un parlar lateral i, per tant, fronterer. Amb tot, hem arribat a les conclusions següents:

1. El poblament medieval del País Valencià parteix d'una dualitat nacional: aragonesos a l'interior i valencians, en una etapa primerenca catalans, al prelitoral i la costa. A la zona de l'Alcalatén, l'Alt Maestrat i els Ports, el límit entre les dues llengües coincideix bàsicament amb la frontera administrativa (si de cas, amb l'excepció d'Olocau).

2. El català al País Valencià ocupa una franja llarga i estreta; per tant, la frontera hi és present de nord a sud. Molts trets dialectals es repeteixen en comarques allunyades d'un extrem i de l'altre. Malgrat tot, la sensació de continuïtat entre les dues comunitats lingüístiques; català, per una banda, i castellà de base aragonesa, per l'altra, és ben manifesta. Així doncs, l'aragonés ha marcat la idiosincràsia del valencià, de la mateixa manera que el castellà-aragonés del País Valencià està impregnat de

catalanismes. Vistabella i els pobles veïns s'han vist afectats per aquesta relació d'adstrat d'una manera més palesa.

3. El parlar de Vistabella s'encabeix còmodament dins del tortosí meridional, tot i que desconeix alguns dels trets propis d'aquest subdialecte (com ara l'article *lo* en tots els contextos; el manteniment de la dental en els finals en *-ada* o *-adet*; les formes d'imperfet de subjuntiu en *-s-* [*anés, anesses, ...*], l'adverbi *aquí* o els mots *sortir* i *tarde*, per exemple). A banda, presenta característiques extremes, ja que conserva pronúncies i mots perduts a la resta del valencià, i alhora es guarneix amb una pinzellada d'aragonesitat lingüística, sempre al costat d'una major abundància de castellanismes respecte a la resta del valencià. La importància, per tant, d'aquest tipus d'estudis queda justificada, si més no, per la urgència amb què ens veiem obligats a actuar davant del canvi sobtat que patim en les formes de vida de la societat actual. Tot plegat, una modalitat dialectal rica i original que cal preservar i mantindre amb orgull.

4. Bibliografia relacionada amb el parlar de Vistabella del Maestrat

Baydal, V. *Els valencians, des de quan són valencians?*, Afers, Catarroja, 2016.

Beltran, V. "El parlar de Borriol", *La Botlària*, 8, 2017, pp. 86-88.

Beltran, V. i Segura-Llopes, C. *Els parlars valencians*, Universitat de València, València, 2017.

Beltran, V. & Segura-Llopes, C. (2023): "Avui hai sortit tot sol, teoric i dolent, per detràs de ca meua: lo tortosí a l'extrem nord valencià", en Colomina, J., Sifre, M. & Casanova, E. (eds.), *Constància i sendari en l'estudi lingüístic. Miscel·lània en honor del professor Lluís Gimeno Betí*, Diputació de Castelló, pp. 83-104.

Beltran, J. S. *Vocabulari de cruïlla. Els mots de les Terres de l'Ebre i del Maestrat en el context del català formal*, 2 vols, Onada, Benicarló, 2010.

Beltran, A. "La llengua al nord del País Valencià", *Caplletra*, 26, 2000, pp. 131-151.

- Beltran, A. “Precisions sobre les àrees dialectals en el català del nord del País Valencià”, *Anuari de Filologia*, 4, 2014, pp. 171-195.
- Borràs-Comes, J. “Notes sobre el parlar de Villores”, *Beceroles. Lletres de llengua i literatura*, 4, 2010, pp. 89-103.
- Buj, À. *Lèxic del Montsià: estudi geolingüístic*, Consell Comarcal del Montsià, Amposta, 2001.
- Carbó, J. *El parlar catinenc*, 2012, disponible a Internet: <http://www.catimenu.com/parlarcatinenc.htm> [data de consulta: 06/03/2015].
- Colón, G. “La matización vocálica en las desinencias de 1ª y 3ª personas de presente e imperfecto de indicativo (conjugación en –are) en las comarcas castellonenses”, *Miscelánea filológica dedicada a Mons. A. Griera*, vol. I, CSIC / Instituto Miguel de Cervantes de Filología Hispánica, Madrid, 1955, pp. 201-211.
- Colón, G. “Sobre el funcionament de les sibilants en el català de Castelló”, *Phonétique et Linguistique romanes. Mélanges offerts à Georges Straka*, tom I, Société de linguistique romane, Strasbourg, 1970, pp. 43-51.
- Colón, G. *Vocabulari castellonenc*, Ajuntament de Castelló, Castelló de la Plana, 2015.
- Diccionari amanoset dels Ports*, Aplec dels Ports 2020-2021.
- Fausto, V. *Lèxic vila-realenc en perill d'extinció*, Brosquil Ediciones, València, 2006.
- Ferrando, A. i Guirau, A. “Particularitats fonètiques i anivellament geolingüístic a la comarca de Morella”, *L'Espill*, 17-18, 1983, pp. 209-230.
- Gimeno, L. (1984): “Les àrees lèxiques en els parlars de transició”, *Miscel·lània de textos en homenatge a Les normes de Castelló*, Diputació de Castelló / Col·legi Universitari, Castelló de la Plana, 1984, pp. 15-45.
- Gimeno, L. “La pèrdua de la /d/ intervocàlica: casos de manteniment en tortosí meridional”, *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XIX. Miscel·lània Joan Bastardas*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1989a, pp. 87-101.
- Gimeno, L. “L'elisió de la /r/ final de mot en tortosí meridional”, *Caplletra*, 6, 1989b, pp. 123-140.

- Gimeno, L. "Ornitonomíia castellanenca: notes onomasiològiques i etnogràfiques sobre el nom d'alguns ocells", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, tom LXVII, quadern III, 1991, pp. 589-614.
- Gimeno, L. "Sobre el parlar de Castelló de la Plana", en A. Ferrando (coord.), *Miscel·lània Sanchis Guarner*, II, Universitat de València / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, València/Barcelona, 1992a, pp. 133-160.
- Gimeno, L. "Les àrees morfològiques en un parlar de transició: el present de subjuntiu en tortosí meridional", *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XXV. Miscel·lània Jordi Carbonell*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992b, pp. 233-263.
- Gimeno, L. *Estudi lingüístic dels parlars de les comarques del nord de Castelló*, Societat Castellonense de Cultura, Castelló de la Plana, 1994.
- Gimeno, L. *Atles lingüístic de la diòcesi de Tortosa*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1997.
- Gimeno, L. *De lexicografia valenciana. Estudi del Vocabulari del Maestrat de Joaquim Garcia Girona*, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, València/Barcelona, 1998.
- González, M. S. "El parlar de la Plana Baixa", *Miscel·lània 91*, Generalitat Valenciana, València, València, 1991, pp. 11-79.
- Martines, J. "L'aragonés i el lèxic valencià. Una aproximació", *Caplletra*, 32, 2002, pp. 157-201.
- Martines, J. "El contacte del català amb la llengua dels aragonesos al segle XIII al País Valencià: influència sobre el lèxic", *Caplletra*, 46, 2009, pp. 61-88.
- Massip, M. A. *Aproximació descriptiva al parlar tortosí*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona, 1989.
- Navarro, P. (2005): *Aproximació geolingüística als parlars del Matarranya*, Associació Cultural del Matarranya, Calaceit.
- Navarro, P. i Cubells, O. "Descripció lingüística del català de la diòcesi de Tortosa", en Carbonell, J. À. i Vidal, J. (coords.). *Història de les Terres de l'Ebre. Art i Cultura*, Fundació Privada Il·lervània Futur / Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2010, pp. 383-400.
- Puig, J. *Vocabulari de Catí. Festes i costums*, Onada, Benicarló, 2012.

- Rafel, J. *La lengua catalana fronteriza en el Bajo Aragón Meridional. Estudio fonológico*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1981.
- Reñé, J. *Estudis de dialectologia catalana. Dedicat a la comarca dels Ports* (vol. I), *de l'Alcalatén* (vol. XIX), *del Baix Maestrat* (vol. XXVI), *de l'Alt Maestrat* (vol. XXXI), *de la Plana Alta* (vol. XLVII), Edicions Palestra, Fondarella, 2015.
- Saborit i Vilar, J. "El valencià de la Plana dins del valencià general", *Aula de lletres valencianes. Revista valenciana de Filologia*, 6, 2018, pp. 21-68.
- Safont, E i Olaria, S. *Se done a saber...Memòria gràfica de Vistabella del Maestrat*, Trencatimons editors, la Vall d'Uixó, 2021.
- Salvador, J. *Petit vocabulari de Benassal*, Fundació Carles Salvador, Benassal, 2005.
- Sans, B. *El parlar de Càlig. Anàlisi fonètica, morfològica, sintàctica i lèxica*, Onada, Benicarló, 2016.
- Tena, N. (2010): "Aproximació al parlar de Traiguera. Fonètica i morfologia", *Beceroles. Lletres de llengua i literatura*, 4, 2010, pp. 119-147.
- Veny i Clar, J. *Els parlars catalans*, Editorial Moll, Palma de Mallorca, 1982.
- Verge, J. A. *El parlar d'Alcalà de Xivert*, Associació d'Amics de Mainhardt, Alcalà de Xivert, 2008.

5. Informants

Vistabella

Contacte: Elvira Safont Pitarch (a través de María José Escrig)

Informants: Consuelo Alcón García (1942), del mas del Boiro (el Pla Amunt), Tonica Arnau Clerig (1935), Eladio Gargallo Gual (1980), Odilón García Aparici (1947), del mas de la Riba Grossa (la Sort), Juan José Gonzalo Robres (1941), Rosa Gual Peris (1935), Encarnación Gual Andrés (1954), Averilda Miravet Sales (1936), del Mas de Capote (el Boi, a 3 hores de Benassal), Juan Moliner Olaria, el Sastre (1951), Rosa Monfort Safont (1945), del mas de la Torre Climent (Penyagolosa), José Olaria Edo (1946), Elvira Pitarch Edo (1935), Eduardo Safont Safont (1928), José Salvador Cabedo (1944), Ramon Salvador Monfort (1939), del mas de Silvestre (el Pla Amunt)

Entrevistadors: Vicent Beltran Calvo i Carles Segura Llopes

Data de les enquestes: 17 de setembre de 2015, 11 d'agost de 2019, finals d'octubre i principis de novembre de 2021

Xodos

Contacte: Carmela Puig Fabregat i Jesús Bernat

Informants: Recaedo Navarro Seguer (1944), Matilde Garcés Gasch (1945), Maria Demetrio Garcés Gasch (1956), Anna M. Salvador Seguer (1947)

Entrevistadors: Vicent Beltran Calvo i Carles Segura Llopes

Data de l'enquesta: 12 d'agost de 2019

Benafigos

Contacte: Carmela Puig Fabregat

Informants: Pepe Monferrer Barreda (1937), Lourdes Marín Vidal (1944), Maria Monferrer Barreda (1943), Teodosio Monserrat Barreda (1947)

Entrevistadors: Vicent Beltran Calvo i Carles Segura Llopes

Data de l'enquesta: 12 d'agost de 2019

Atzeneta

Contacte: Maria José Escrig Gil

Informants: José Rosalino Escrig Escrig (1956), Mari Carmen Gil Gil (1962)

Entrevistadors: Vicent Beltran Calvo i Carles Segura Llopes

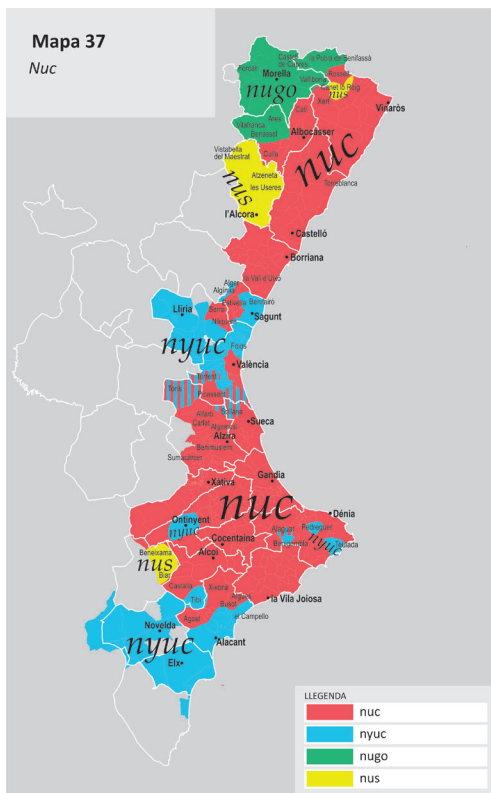
Data de l'enquesta: 10 de setembre de 2015

Fotografies 3 i 4. Imatges de les entrevistes fetes per Vicent Beltran i Carles Segura a Vistabella

Annex 1

Beltran, V. i C. Segura-Llopes. *Els parlars valencians*, Universitat de València, València, 2017

Annex 2

Beltran, V. i C. Segura-Llopes. *Els parlars valencians*, Universitat de València, València, 2017

Annex 3

Beltran, V. i C. Segura-Llopes. *Els parlars valencians*, Universitat de València, València, 2017

